Voiko suomen kielellä ajatella?

Suomen puhuja ajattelee suomeksi, mutta prosessi on usein hätäinen ja huolimaton, häpeillen piilotettu. Yliopistoissa, taidekoulutuksessa ja jopa kirjailijantyössä häntä ohjataan suuntautumaan kansainväliselle uralle. Samalla hänet opetetaan luopumaan suomeksi ajattelemisesta ja tuottamaan sellaisia tutkimuksia ja taideteoksia, jotka ovat käännettävissä, yleensä tietysti englanniksi, ja ymmärrettävissä ympäri maksukykyistä maailmaa. Yhä useammin ne on luotu englanniksi jo alun pitäen.

Suomen kielellä ajattelemista taas ei opeta kukaan. Ei ole olemassa suomenkielistä filosofiaa, jonka klassikoihin voisi viitata. Yliopistollisissa suomen kielen opinnoissa ei juuri kiinnitetä huomiota niihin kielen piirteisiin, jotka voisivat johtaa suomen ilmaisuvarantoon liittyviin oivalluksiin. Suomeksi ajattelemista voi kyllä oppia suomalaisesta kirjallisuudesta ja lauluista, harvakseltaan mediateksteistäkin. Mutta yhteiskunnassa vallitsee käsitys, jonka mukaan suomen kieli on olemassa lähinnä “arjessa” ja “virallisena kielenä”. Lisäksi on mahdollisesti olemassa suomalaista kirjallisuutta tai musiikkia, siis taidetta. Samalla suomen kieli ei juurikaan kehity *analyyttisen, kieleen sitoutuvan ajattelun ja maailmankuvan luomisen välineenä.*

Suomalainen filosofian opiskelija perehtyy sellaisiin asioihin kuin Immanuel Kantin *apriorinen* ja *aposteriorinen tieto*, tai siihen, mitä Martin Heideggerin *Sein* ja *Dasein* kulloinkin tarkoittavat. Mutta suomen kielessä olisi erinomaisen moninainen sanaston ja johdostyyppien kirjo kuvaamaan samantyyppisiä ja ehkä paljon moninaisempia ja kiinnostavampiakin asioita. *Seinin, Daseinin* ja *Gewesenheitin* asemesta voisi suomalainen ontologi pohtia, mikä ero on asioilla, jotka *ovat* ja niillä asioilla, jotka ovat *olevaisia.* Hän saattaisi kysyä, miten asioiden oikeastaan tulee olla tai *olla olemassa ollakseen olevaisia,* ja minkälainen olevainen tarvitaan siihen, että syntyy *olio* tai *olento.* Tai että miten olio ja olento *oleskelee* ja *oleksii* ja mikä on niiden *olennainen* ero.

Lukija pitänee yllä olevaa sanaleikkinä, mutta se johtuu vain siitä, että suomen kielen käsitteisiin pureutuvaa filosofista ajattelutraditiota ei ole olemassa. Heidegger ajatteli saksaksi, samoin Kant, joka tosin varmaan ajatteli vielä paljolti latinaksikin, ja saksan ja latinan kielistä käsin he loivat sen käsitemaailman, jolla todellisuutta kuvasivat. Samoin toimivat esimerkiksi Foucault, Derrida ja Baudrillard ranskan kielellä. Suomen kielen ilmaisuvarantoihin liittyvien abstraktien käsitteiden luonne, merkitys ja keskinäiset yhteydet taas eivät kristalloidu tieto-opin ja ontologian arvoituksiksi vaan elävät ainoastaan sanailuna, leikkinä.

Mutta ei tämä ole leikkiä, tämä on tragedia. Olemme huolissamme siitä, miten maamme kaivannaisia hyödyntävät kansainväliset yritykset. Tai siitä, miten maamme viranomaiset käyttävät ulkomaisia pilvipalveluita ja miten puolustus nojaa epävakaista ulkomaista saatavaan apuun. Samalla hyväksymme itsestäänselvyytenä, että suomalaisen lukeneiston on ajateltava ei-suomeksi, kirjoitettava ei-suomeksi ja osoitettava pätevyytensä ei-suomeksi.

Eikö suomalainen ajatus olisi vielä arvokkaampi asia kuin suomalainen kaivannainen, pilvipalvelu tai sotilasjärjestely? Tällä hetkellä, kuten epäilemättä myös 1900- tai 1800-luvulla, on korkeampi akateeminen oppineisuus maassamme ensi sijassa oppimista eroon niistä ajattelemisen tavoista ja mahdollisuuksista, joihin suomalainen on lapsuutensa

suomenkielisessä ympäristössä kasvanut. Samalla se on kääntymistä pois niistä ruumiillisista ja paikallisista tiloista, jotka hän tuntee luonnostaan, kohti sellaista länsimaisen ajattelun päänäyttämöä, joka on määritelty hänen ulkopuoleltaan ja joka hyväksytään itsestäänselvyytenä.

Tiede on paitsi systemaattinen järjestelmä totuuden etsintää varten, myös järjestelmä, jossa kulttuurien ja ihmisten itseilmaisun moninaisuus ahdetaan akateemiseen, nykyisin pääosin englanninkieliseen monokulttuuriin. Tieteen kysymykset ja niiden kansainvälinen arvostus tulevat muutamista Yhdysvaltain itärannikon ja Britannian “huipuiksi” nimetyistä yliopistoista. Samalla Suomi, suomen kieli ja sen mahdolliset ajatukset jäävät tai tungetaan marginaaliin, samoin kuin tietysti melkein koko muukin maailma.

Kielellis-käsitteellistä runsautta, joka suomen kieleen sisältyy viljellään kyllä romaani- ja runotaiteen, suomirockin ja suomiräpin saroilla. Onneksi ne ovatkin olleet siinä suhteellisen menestyneitä. Eppu Normaalin *Murheellisten laulujen maa* tai Juice Leskisen *Musta aurinko nousee* elävät paitsi karaokebaarin hoilutuksina, myös kielellisen ja abstraktin ajattelun kristalloitumina. Paleface ja Notkea Rotta jatkavat samaa sanailun traditiota uudessa musiikillisessa räp-kääreessä. Kansa lukee mielellään Rokasta, Hietasesta ja Koskelasta ja nauttii heidän syvällisistä letkautuksistaan, mutta oikean sivistyneistön tehtäväksi katsotaan suuntautuminen poispäin kansankielestä ja -kulttuurista, kohti – niin, mitä? Joskus haluttiin ikkunat auki Eurooppaan, mutta sitä ei enää kukaan muista. Jäljellä on yksi kieli, englanti ja yksi maa, Amerikan Yhdysvallat, USA, maailmanjärjestyksen eltaantunut ja romahtava päänäyttämö, jossa on käynnissä maailmanlopun bileet.

—---

Ihmiset ovat ajatusten paikkoja ja rajoja. Ajatus kivusta on hieman kuin kipu. Sitä ei voi olla, ellei ole ruumista, joka on tuntenut kipua. Kun asioita nimetään esimerkiksi kivuksi, ne samalla rajataan todellisuudesta esiin. Kysymys on prosessista, joka muistuttaa maailman luomista, vaikkakaan ihminen, toisin kuin Jumala, ei luo tyhjästä, vaan vanhojen sanojen avulla. Niillä hän voi paitsi nimetä, myös luoda uusia ilmiöitä, sellaisia kuin *kestävyysvaje, kielivaranto, sotilaalliset kyvykkyydet, kokonaismaanpuolustus* tai *haittamaahanmuutto.*

Ajattelu ei kuitenkaan ole vain sanoja. Se on monimateriaalista. Mielessä pyörii kuvia ja ääntä, tuoksujen ja kosketusten muistoja ja varjoja. Asettuessani nukkumaan silmien taakse muodostuu väriläiskiä. Ne kehkeytyvät ihmisten ja muiden nisäkkäiden pelottaviksi välimuoto-olioiksi, jotka pian taas vaihtuvat rauhalliseen kuvastoon lapsuuden kotipihasta. Tai sitten päässä jumputtaa biisi. Se voi olla *Täti Monika* tai klassikkomarssi *Alte Kameraden,* mutta kumpaakaan en ole kuullut aikoihin. Jostain mielen poimusta se tulee, minusta itsestäni, eikä kuitenkaan. Enhän minä moisia viisuja säveltänyt.

Ihmisessä elää näkö-, kuulo- ja kosketusmuistoja, joita ajattelemme, tai jotka ajelehtivat meissä ja ajatteluttavat meitä. Ajattelun kielellisyyttä on filosofian historiassa toden totta liioiteltu, mutta kyllä kieli silti on ajatukselle tärkeää, sen muotoilulle ja siirtämiselle, ajattelevien ruumiiden kommunikaatiolle. Ajatusta ei voi erottaa kielestä, mutta ei myöskään ajattelevasta ruumiista. Jos ajatuksella ei ole ruumista, *itseä,* jossa se muodostuu – oli tuo itse sitten yksilö tai kollektiivi – se ei ole ajatus. Tässä mielessä jokainen ajatus on lokaali. Se syntyy ruumiissa, jolla on historiallinen ja maantieteellinen paikkansa.

Toisaalta, jos ajatusta ei voi tai edes yritä muotoilla kielellä, sitä ei voi ilmaista ja välittää. Ajatus, silloin kun se muuttuu kommunikaatioksi, on siis kahdenvälistä, ja edellyttää sekä *minän* että *sinän,* joiden väliin se asettuu. Samalla se synnyttää ja muokkaa tuon *välin,* jonka se täyttää menneisyyden ihmisten luomilla ja meille välittyneillä sanoilla. Monimateriaalinen ajattelu tarvitsee siis apuvälineekseen kielen, joka on olemassa ennen ajatusta yhteisöllisenä merkitysvarastona, ruumiin, joka tuottaa ajatuksen ja vastaanottajan, joka ymmärtää sen.

Nykyisin koneet tuottavat ainakin näennäisesti kielellisiä ajatuksia, ja tulevaisuudessa osa niistä on varmaan melko kelvollisiakin. Tämä on merkittävä muutos kulttuurissa, mutta suhtaudun kriittisesti ajatukseen koneesta juttukaverina, sillä epäilen, onko koneella itseä tai minuutta. Tietokoneen kielimallihan on ruumiiton algoritmi. Se ei tiedä, miltä tuntuu kävellä jalat mullassa, tuntea nälkää, kakkahätää, krapulaa ja yksinäisyyttä, vaikka se taruilee niistä pitkiä puheita. Se ei myöskään halua viestiä juuri minulle, vaikka mitä sanoisi. Sillä ei ylipäätään ole halua eikä iloa ja surua, eikä siksi myöskään tahtoa ja minuutta.

Toisaalta kone muistuttaa siitä, miten kielellisessä ajattelussa on aina läsnä kollektiivi. Koneelle sitä edustavat kaikki aikaisemmat tekstit, joilla konetta on koulutettu, elävälle ihmiselle taas vanhemmat ja lapsuusystävät, opettajat, lukemamme kirjailijat ja tuntemattomat, jo unohtuneet sanasepot, jotka keksivät ilmaukset *täynnä kuin Turusen pyssy* ja *sataa kuin Esterin perseestä*. Vuosisatojen ajatustraditiot ovat suodattuneet mieliimme heidän kauttaan ja heidän käyttämänsä kielen välityksellä.

Meidänkin on pakko pujottaa mielen vellonta kielen läpi, jotta saisimme yhteyden toisiin ja itseen. Tässä suhteessa olemme sekä samanlaisia että erilaisia kuin kone. Samanlaisia, koska käytämme vain vanhoja sanoja ja ilmauksia luodaksemme uusia merkityksiä. Ja erilaisia, koska toisin kuin kone, kaipaamme yhteyttä toisiin minuuksiin ja tavoittelemme sitä.

Kokemuksesta siivilöityy tunne, tunteesta ajatus, ajatuksesta tekstiä. Mutta toisin kuin kokemukseni, kieleni ei ole minun. Se on yhteisön omaisuutta, historian luomus. Niin on hyvä, sillä ihminen on laumaeläin. Yksityinen kieli ei auta ketään ymmärtämään mitään. Ymmärtäminen on näin ollen aina jossain mielessä kollektiivista. Esimerkiksi tämä teksti sisältää ajatuksieni heijastumia kielessä. Ne muodostavat lukijassa ruumiillisia tuntemuksia, muistoja tai mielikuvia. Joku toinenkin lukee tekstin, ja hänessä syntyvät tuntemukset ovat erilaisia. Sitä, mitä lukijat tekstin äärellä kokevat, voisi ehkä nimittää tämän tekstin merkitykseksi. Ellei sitten tekstin merkitys ole laajempi – sekä olemassaolevien, että vielä syntymättömien, mutta periaatteessa syntykelpoisten tunteiden, ajatusten, assosiaatioiden ja konnotaatioiden rihmasto.

Mitä on ajatuksen ruumiillisuus, materiaalisuus? Katsotaan yksinkertaista sanaa *metsä*. Metsä on sanakirjan mukaan “puiden muodostama kasviyhdyskunta” tai “puita suhteellisen tiheässä kasvava alue”. Tämä on melko hyvä ja ehkä yleispäteväkin määritelmä. Mutta sitten sanakirja jatkaa selittämistä esimerkein. Näihin kuuluvat esimerkiksi *talon pellot ja metsät, metsän puut ja eläimet, havumetsä, lehtimetsä, kuusimetsä, kangasmetsä* ja *sademetsä*. Tai: *hyvä mustikkametsä, hyvä sienimetsä, olla metsien kätköissä, läpi maiden ja metsien.*

Näissä esimerkeissä on jo paljon sellaista mikä liittyy pikemminkin tiettyyn maantieteelliseen ja kulttuuriseen kontekstiin kuin puiden muodostamaan tiheässä kasvavaan puumassaan. Esimerkiksi mustikkametsä tai sienimetsä voi olla olemassa lähinnä siellä, jossa metsissä ensinnäkin kasvaa mustikoita ja sieniä ja missä lisäksi on olemassa kulttuurinen tapa kerätä moisia metsän antimia. Metsän kätköön taas voi piiloutua lähinnä siellä, missä metsä ymmärretään turvapaikaksi. Talon pellot ja metsät voivat olla lähinnä siellä, missä talo ymmärretään alueeksi, johon kuuluu myös peltoa ja metsää. Tämä vaatii aika lailla paitsi sanan *metsä* myös sanan *talo* merkitykseltä. Eihän nimittäin ole mitenkään itsestäänselvää, että talo on potentiaalisesti metsää sisältävä, pikemminkin voisi melkein kuvitella talon olevan metsän jonkinlainen vastakohta. Selvää on, että esimerkiksi jo Etelä-Euroopassa mustikkametsä, sienimetsä, talon metsät ja metsän kätkössä piileskely ovat melko hankalasti ymmärrettäviä asioita.

Asiaa voi alkaa tutkia myös katsomalla kuvia, tarkemmin sanottuna ensimmäistä kuvaa metsästä, jonka Google-hakukone näyttää. Se on tällainen:

Englanniksi metsä on *forest.* Näyttääkö forest samalta kuin *metsä*? Katsotaanpa. Ensimmäinen kuva, jonka Google löytää hakusanalla *forest,* on aivan erilainen, nimittäin tällainen:

Vertailun vuoksi näytän vielä ensimmäisen kuvan, jonka japanilainen googlettaja saa eteensä etsiessään metsää, *mori.*

Ehkä ymmärrätte jo eron? Englannin- tai japaninkielinen metsä näyttää erilaiselta kuin suomalainen metsä, tuntuu erilaiselta kuin suomalainen metsä, tuoksuu ja kuulostaa erilaiselta kuin suomalainen metsä ja siellä tehdään erilaisia asioita.

Oletettakoon hetki, että englannin kieltä puhutaan Englannissa. Todellisuudessa sitä puhutaan tietenkin ympäri maailmaa ja varsin monenlaisten metsien ääressä, mutta varmaa on, että Englannista englannin kieli on lähtöisin, Iso-Britannian saaren kaakkoiskulmasta. Englanti on varsin tiheästi asuttu alue, jossa viljelysmaata ja taajamia on kovin paljon enemmän kuin metsämaata. Se oli suhteellisen tiheästi asuttu jo 1600-luvulla, jolloin

englannin kieli alkoi levitä sieltä Pohjois-Amerikkaan ja koko maailmaan. Esimerkiksi metsien käyttöön ei ollut sellaisia mahdollisuuksia kuin Pohjois-Euroopassa tai Suomessa.

Englannin- tai miksipäs ei myös saksan- tai ranskankielisissä kirjoissa, siis esimerkiksi Shakespearen näytelmissä, Grimmin saduissa tai Tolkienin fantasiamaailmassa, metsä on usein synkkä ja pelottava paikka. Siellä asuu susia, karhuja, rosvoja, enttejä ja örkkejä. Ellei kyseessä sitten ole satumainen, tarunhohtoinen paikka, jossa asuu haltioita. Joka tapauksessa metsä ei ole arkitodellisuutta. Metsään joutuminen on järjestäytyneestä yhteisöstä ja kulttuuri-ihmisen elämästä putoamista. Saksalaisessa kansansadussa Punahilkka pelkää kun joutuu kävelemään metsän poikki, ja eikö hän vain joudukin suden suuhun. Toisessa sadussa Hannu ja Kerttu eksyvät metsään, joutuvat aina vain syvemmälle vieraaseen ja outoon maailmaan, jossa totutut lainalaisuudet eivät ole voimassa ja jossa noita on tehnyt lapsille suuren ja syötävän piparkakkutalon syödäkseen heidät itse, kunhan vain Hannu ja Kerttu ensin lihovat. Hobitit kulkevat Synkmetsä-nimisen pelottavan pimeän maankolkan poikki, ja siellä pitää pelätä jättiläishämähäkkejä ja eläviä puita, enttejä.

Suomalaisessa kansan- ja korkeakulttuurissa metsä taas on usein pakopaikka ja samalla lupaus vapaudesta. Joel Lehtosen *Putkinotkossa* Juutas Käkriäisen likainen ja huonosti käyttäytyvä perhe elää vapaana metsässä piippua ja viinaa poltellen. Kulttuuri taas on pelottava, painostava asia, joka ilmenee herraskaisen ja tärkeilevän vuokraisäntä Aapeli Muttisen hahmossa. Juhani Ahon *Rautatien* Matti ja Maija saapuvat metsäpirtistään katsomaan sivilisaation uusinta keksintöä junaa ja joutuvat hankaliin seikkailuihin. Kaikki menee sekaisin junan matkassa. Maiju Lassilan romaanissa *Tulitikkuja lainaamassa* Ihalaisen ja Vatasen leppoisa metsäläiselämä menee raiteiltaan kun metsämökistä naapuriin suuntautuva tulitikkujen lainausreissu vie heidät Joenkaupunkiin. Seuraa ryyppäämistä, kohtaamisia huijareiden, poliisien ja naisten kanssa, sekä suunnitelmia Amerikkaan lähdöstä. Takaisin kotiin päästään putkan kautta.

Sitten on suomalaisen romaanitaiteen kulmakivi eli Kivi. Seitsemän veljestä olisivat tyytyväisiä metsäläisiä, mutta lukkari vaatii heiltä lukutaitoa ja muita kulttuuri-ihmisten valmiuksia. He päättävät paeta syvälle metsään, Impivaaraan, jossa erämaa tarjoaa vapauden ja itsenäisyyden. Vaikka veljekset lopulta palaavat sivistyksen pariin, on se mahdollista ainoastaan siksi, että metsä on ensin suojellut heidän kasvuaan ja opettanut yhdessä pärjäämistä.

Ajatus metsään pakenemisesta on ollut suomalaista kulttuuria myös kirjallisuuden ulkopuolella. Ennen kuin Amerikkaan matkustaminen kävi mahdolliseksi, olivat lukemattomat sukupolvet savolaisia ja karjalaisia levittäneet asutusta syvemmälle sisä-Suomen metsiin etsien uusia kaskipaikkoja. Heidän edellään ja rinnallaan kulkivat “lappalaiset” eli saamelaiset ja muut metsäalueiden lapinveroa maksaneet metsästäjät ja kalastajat. Myös heille oli oman tyhjän metsän, joen ja järven löytäminen oman paratiisin perustamista.

Sukupolveni nuoruuden ehkä merkittävin suomalainen älykkö oli Pentti Linkola, yliopiston rehtorin poika Helsingin keskustasta, joka oli tehnyt päätöksen siirtyä kaupungista metsään elämään kalastajaelämää. Vaikka Linkolan aikana Suomen metsät eivät enää olleet asumattomia – sikäli kuin olivat koskaan olleet – hänen oma henkilökohtainen projektinsa oli sukua savolaisten uusien kaskimaiden etsimisille. Akateemisen tai poliittisen uran ja kaupunkilaiselämän mukavuuksien asemesta hän hankkiutui raatamaan Etelä-Suomen

metsiin ja etsimään vapautusta ruumiillisesta ravinnontuotannosta, kalastuksesta ja perunamaan pidosta.

Linkolan kirjoituksissa metsä edustaa kaikkea hyvää ja kaupunki taas kaikkea pahaa. Hänen sankarinsa on suomalainen metsäläinen, metsästä, järvistä ja pelloilta ravintonsa hankkiva perinneihminen, joka yleensä on mies. Hänen kulttuurinsa on kansankulttuuria, tai jos hän joskus harvoin joutuu korkeakulttuurin kanssa tekemisiin, on sekin sitten yleensä suomalaista metsäihmisistä kertovaa romaanitaidetta tai kyläjuhlaa. On ilmeistä, että hänen kirjoituksensa resonoivat Suomessa juuri siksi, että Linkolan lukijat tunnistivat hänen kuvaamansa metsän, arvatenkin juuri suomalaisen kirjallisuuden klassikkojen ansiosta.

Kun olen tehnyt etnografisia haastatteluja urbaanin insinööri-Suomen marginaaleissa yhä elävien metsäihmisten, vähemmistökielten ja murteiden puhujien kanssa, olen havainnut, että Linkolan kuvaamat hyveet ovat yhä arvossaan. Esimerkiksi saamelaiset ovat moderni vähemmistö, jonka kellokkaat tekevät nettiin meemejä ja vaikuttavat YK:n alkuperäiskansojen pysyvässä komiteassa. Silti saamelaiskulttuurissa elää voimakas ja kaikenlaiset ihmiset läpäisevä arvomaailma, jonka mukaan ruoka tulisi oikeastaan hankkia itse. Saamelaiset professorit ja kunnanjohtajat kalastavat lohia, metsästävät lintuja ja vievät lapsensa poroerotukselle. Ja suomalaiset kaupunkilaisetkin, nuo modernit ihmiset, he mökkeilevät. Aina kun mahdollista, he siirtyvät töölöläiskodeistaan alkukantaisiin tölleihin, joiden arvoa mitataan sillä, miten syvällä metsässä ne ovat, toisin sanoen, miten kaukana naapurit ovat. Siellä he sitten koko kesän keräävät mustikoita ja suppilovahveroita, kalastavat ahvenia ja hakkaavat halkoja. Sekä nykyisin tietysti postaavat tästä kaikesta kuvia someen, jotta voisivat osoittaa muille ja ehkä ennen kaikkea itselleen, miten korkean elämänlaadun he ovat saavuttaneet luontaiselinkeinoja larppaamalla. Mitään mökkeilyn kaltaista kulttuurimuotoa ei ole Britanniassa, Saksassa tai Ranskassakaan, ei ainakaan sellaisena koko kansakuntaa läpäisevänä kaupunkielämän kääntöpuolta edustavana yhteisöelämän muotona kuin Suomessa.

—---

Olen viipynyt pitkään metsässä. Kyseessä on sana, jonka ei kuvittelisi aiheuttavan käännösongelmia. Siitä huolimatta käsitteen merkityskoordinaatisto on eri kielissä varsin erilainen. Metsän merkitys on yhtä aikaa kielellinen, paikallinen, materiaalinen ja ruumiillinen. Kielellisestä merkityksestä on kyse, kun käännämme sanan *metsä* englannin sanalla *forest* tai japanin sanalla *mori.* Mutta samalla sanalla on materiaalinen merkitys, metsien suuri diversiteetti, erilaisuus (ja myös samuus) ympäri maailmaa. Lopulta niillä on ruumiillinen merkitys, joka ilmenee siinä, miten metsän ajattelu tuo mieleen mustikan makua, sienten tuoksua, muistikuvia kylmistä kumisaappaista ja kellertyvistä lehdistä, tai sitten valkovuokoista ja mustarastaan laulusta. Jos siis metsää ajatteleva ruumis on kävellyt metsissä ensi sijassa Suomessa.

Yhtä hyvin olisin voinut puhua sanasta *kivi.* Mikä on sen merkitys? Ilmaus on helposti käännettävä. Kyseessä on englannin *stone,* venäjän *kamen'* tai arabian *hadžar.* Mutta kun katson Google-hakukoneen kuvahausta, huomaan, että suomenkieliset kivet ovat karheita ja harmaita. Monet ovat niin sanottuja siirtolohkareita. Englannin *stonet* ovat teräväkulmaisempia ja pienempiä, arabiankieliset *hadžarit* pieniä, pyöreitä ja värikkäitä.

Sanan *kivi* käännökset viittaavat erilaisiin fysikaalisiin todellisuuksiin ja erilaisiin ruumiillisiin muistoihin ja käsityksiin kivistä. Ne myös jakavat maailman kiviin ja muihin asioihin eri tavoin. Esimerkiksi venäjän *kamen'* on kivi, mutta myös kallio tai vuori, mitä suomen kielen kivi ei ole. *Kamen',* toisin kuin *kivi,* on myös paikka, Ural-vuoriston vanha nimitys. Ja kiviä koskeva kuvahaku paljastaa edelleen, että suomeksi *kivi* on myös hedelmä. Geologian ja hedelmätarhan välille syntyy satunnainen, kielen luoma yhteys, joka kuuluu suomen *kivi*-sanan, mutta ei esimerkiksi englannin *stone*-sanan merkitykseen.

Jo tylsimpien mahdollisten sanojen kuten *metsä* tai *kivi* tarkastelu osoittaa näin, että näennäisesti sama on eri kielillä eri asia. Kieli sitoo lihallisen ja paikallisen ihmisen merkitysten ketjuun ja ylisukupolviseen yhteisöön. Sen merkitys muuttuu sanojen ja ilmausten ymmärtämisen muuttuessa ja kieltä vastaanottavien ruumiiden vaihtuessa.

Tässä on myös perustelu suomeksi ajattelemiseen. Suomeksi metsä ja kivet ajatellaan eri tavoin kuin englanniksi. Ne kytkeytyvät toisenlaiseen kulttuuri- ja sosiaalihistoriaan, toisenlaiseen yhteiskunnalliseen traditioon ja toisenlaisiin elinkeinoihin. Ja jos näin ajatellaan jo aivan yksinkertaisista, käsinkosketeltavista asioista, miten sitten onkaan monimutkaisempien ja abstraktien asioiden laita.

—------

Suomessa ei kaiketi ole ollut filosofia, joka olisi sitonut ajattelunsa suomen kieleen ja sen käsitteisiin samalla tavoin kuin Kant ja Heidegger toimivat saksaksi tai Baudrillard ja Derrida ranskaksi: tuottamalla tekstimassaa, jossa kieli ja merkitys ovat yksi äärimmäisen vaikeasti käännettävä entiteetti.

Naapurimaassamme Virossa on sen sijaan ollut muutamia yrityksiä luoda vironkielistä filosofiaa. Eräänlaisen filosofiparin muodostavat itämaisen kirjallisuuden tuntijana ja mystikkona pidetty Uku Masing sekä hänen oppilaansa ja ystävänsä Jaan Kaplinski. Molempien kirjoitusten käsittely vaatisi varsin paljon tilaa, ja myös tämän kirjoittajalta puuttuvaa asiantuntemusta, mutta tässä riittänee todeta, että niiden keskeisiä kysymyksiä ovat skeptinen suhde länsimaisen filosofian traditioon ja sen vertailu buddhalaiseen ja itämaiseen traditioon sekä – osin valitettavasti melko pinnallisesti ymmärrettyyn – pohjoiseuraasialaiseen kulttuuritraditioon, jota voi pitää myös suomen ja viron kielen eräänä juurena.

Myös vuonna 2013 ilmestynyt Valdur Mikitan *Lingvistinen metsä* oli Virossa suuri tapaus, mutta voisi tuskin koskaan saavuttaa suurta lukijakuntaa Viron ulkopuolella. Mikitan kiinnostuksen kohteena on itämerensuomalainen introvertti, joka kävelee metsässä poimimassa sieniä ja jonka havainto maailmasta on synesteettinen - liikkeeseen, tuoksuihin ja tuntemuksiin pohjautuva. Hänen mukaansa maailman jakautuminen keskuksiin ja periferioihin ja ihmisten jakautuminen ekstrovertteihin maailmankansalaisiin ja introvertteihin jurottajiin muodostaa kulttuurin puolustusjärjestelmän. Suurin osa maailman kulttuuriperinnöstä on näkymättömissä, koska se perustuu pieniin kieliin ja niihin kytkeytyviin ruumiillisiin kulttuureihin, joista enemmistö lienee jurottajien kulttuureja. Oleellista ei kuitenkaan ole eristäytyminen periferiaan vaan periferian ja keskusten vuoropuhelu.

Lingvistinen metsä ja Mikitan muut teokset ovat mielestäni varsin ansiokkaita kielelliseltä ilmaisultaan sekä sikäli, miten ne puolustavat periferiaa keskuksia vastaan. En ole kuitenkaan täysin vakuuttunut niiden tavasta analysoida kieltä ja sen suhdetta ajatteluun tai voimakkaista väitteistä, joiden mukaan itämerensuomalaiset kansat kuten virolaiset ovat täysin erilaisia kuin eurooppalaiset sivistyskansat. Pikemminkin näkisin asian jotenkin siten, että se, mitä länsimaisena sivistyksenä yleensä pidetään, on äärimmäisen ohut kerros kaikkialla tunnistettavissa olevia kulttuuripiirteitä, esimerkiksi nelijakoista musiikkia, vertaisarvioitua tiedettä tai roomalaisvaikutteisia taloja, joiden kapiteeleissa on pylväitä. Paikallisessa ympäristössään tällainen laajasti jaettu kulttuuri on kuitenkin aina juutattu johonkin sellaiseen, mitä ei ole missään muualla. Tämä suurelle yleisölle näkymätön, vain hankalasti tunnistettavissa oleva kielten, käsitteiden, mentaliteettien, metaforien ja tunneilmausten hienovarainen erilaisuus juuri onkin ihmiskunnan todellinen kulttuuriperintö, kun taas sellaiset asiat kuin Eteläesplanaadin uusklassiset rakennukset, Sibeliuksen toinen sinfonia tai Kansallisteatterin ensi-ilta ovat mielenkiintoista kuin pintavaahto kaljassa - se, mikä nähdään ennen kuin asian olemukseen päästään moniaistisesti syventymään.

Olen yllä lähestynyt suomen kielen ja suomalaisen ajattelun suhteita käyttämällä esimerkkinä yksinkertaisia, näennäisen helposti käännettäviä käsitteitä. Suurin osa käsitteellisen ajattelun apuvälineistä ei tietenkään ole sellaisia sanoja kuin *metsä* tai *kivi,* vaan monimutkaisempia. Jos ajattelemme vaikkapa sellaisia sanoja kuin äskeisen lauseen sana *käsite,* joka on jokaisen filosofisen ajattelun peruskauraa, havaitsemme, että sitä ilmaistaan englannissa ja myös monissa muissa eurooppalaisissa kielissä sanalla *concept.* Latinaa tai jotakin romaanista kieltä taitavan lukijan mieleen se tuo *yhteyttä luovan* ajattelun apuvälineen – onhan sana *concept* luotu ‘haltuun ottamista’ tarkoittavasta *capere*-sanasta ja yhdessä olemista tarkoittavasta *con*-prepositiosta. Mutta suomen sana *käsite* on toista maata. Se on yhtäältä johdos sanasta *käsittää,* mutta syvimmiltään sanasta *käsi.* Käsittäminen ja käsite ovat siis kädellä kiinni otettavaa ja kädessä kiinni pidettävää tietoutta.

Sellaiset abstraktit ja tieteen sanat kuin *ihmisarvo, perimä, alkeishiukkanen* tai *eliölaji* ovat käytössä englannin (ja romaanisten kielten) sanojen *dignity, inheritance, particle* ja *organism* suomenkielisinä vastineina. Kielen kannalta ne tarkoittavat silti monessa mielessä eri asioita ainakin sikäli, että ne kytkeytyvät arkikielen sanoihin eri tavoin kuin englantilaiset sisarensa. Ihmisarvo viittaa jaettuun ihmisyyteen, mitä se sitten onkaan, siinä missä *dignity* viittaa alun perin aatelisten ja silmäätekevien etuoikeuksiin. Juuri tämän sanan käyttäminen ihmisoikeuksien julistuksessa on varmaankin tarkkaan harkittu viesti, kenties ihmisen arvokkuuden alleviivaamista. Sen olisi ehkä voinut kääntää ihmisen erityisyydeksi tai ainutkertaisuudeksi. Mutta sana ihmisarvo on minusta mukavampi. Ei ole kovin erityistä olla ihminen, mutta ihmisellä on arvo, kun on kerran sattunut ihmiseksi syntymään.

Samalla tavoin organismit ovat itsenäisesti toimivia yksiköitä ja muistuttavat liikeyritysten ja valtion virastojen organisaatiokaavioista, mutta eliölajit ovat *elossa*. Ja maailma, joka koostuu partikkeleista eli osatekijöistä tuntuu sekin melko lailla erilaiselta kuin maailma joku koostuu hiukkasista, vaikka olisikin jossain mielessä sama asia. Luulisi nimittäin, että hiukkasten ympärillä on lähinnä tyhjää, kun taas partikkelit muodostavat jonkinlaisen hienovireisen järjestelmän. Hiukkasfysiikasta taas tiedämme, että maailma on yhtäältä enimmäkseen tyhjää täynnä ja toisaalta hienovarainen alkuaineiden sidosten muodostama järjestelmä. Näin kuvaavat sanat *partikkeli* ja *hiukkanen* kauniisti saman ilmiön eri ulottuvuuksia.

Se, mitä tiedämme maailmasta, sen hiukkasrakenteesta ja fysiikan vuorovaikutusvoimista tai elävien olentojen perintötekijöistä, on kaikkien kielten ulkopuolista tietoa. Mutta tämän tiedon vastaanottaminen edellyttää kieliin sitoutunutta symbolijärjestelmää. Ja suomen kielen *kuva* tieteen käsitteistä on erilainen kuin englannin kielen tuottama kuva, samoin kuin se mielikuva tai hahmo, jonka se maailmalle antaa.

Samalla suomen kielen hienouksiin kuuluu, että myös kansainväliset sanat ovat aina suomen puhujan käytettävissä vaihtoehtoisena todellisuudenkuvana. Hiukkanen on hiukkanen, mutta samaan aikaan myös partikkeli, ja eliölaji on myös organismi.

—------

Minkälaista olisi suomenkielinen filosofia, joka alusta alkaen rakennettaisiin suomen kielen käsitteistä, kuljettamatta ajatusta eurooppalaisten mallien ja traditioiden kautta?
Esitän seuraavassa muutamia nimenomaan suomen kielelle ominaisia resursseja, jotka tulisi pikimmiten saada filosofiemme käyttöön.

Ensimmäinen on modaali-ilmaukset, joilta puuttuvat vastinparit germaanisista, romaanisista ja slaavilaisista kielistä (*osata, kyetä, voida, pystyä, tohtia, viitsiä*). Erityisesti sanaa *viitsiä* on vaikea kääntää edes maantieteellisesti lähimmille kielille kuten ruotsiksi tai venäjäksi, englannista puhumattakaan, siitä huolimatta, että se on puhesuomen yleisimpiä sanoja. Viitsiminen on kyvyn ja tahdon rinnastamista. Ihminen, joka ei viitsi, voi tai pystyisi kyllä, mutta ei tahdo. Ihminen, joka viitsii puolestaan sekä voi että tahtoo

Immanuel Kant ja Arthur Schopenhauer muovasivat tahdosta keskeisen filosofisen käsitteen, jolla on yhteys sekä ihmisen vapauteen että moraaliin. Jälkimmäinen heistä jopa nimesi vuonna 1819 ilmestyneen pääteoksensa *Die Welt als Wille und Vorstellung* – Maailma tahtona ja mielikuvana, ja teki tahtomisesta näin metafysiikan peruselementin. Luonnollinen kysymys kuuluukin, minkälaista olisi länsimainen filosofia, jos Kant ja Schopenhauer olisivat olleet suomalaisia. Meillä saattaisi esimerkiksi olla erillään *tahtomisen* ja *kehtaamisen* filosofia, joka käsittelisi sosiaalisten suhteiden ja niihin liittyvien primaaritunteiden kuten häpeän, riippuvuuden ja syyllisyyden dynamiikkaa ihmisen tahdon ilmausten edellytyksenä. *Kehtaaminen* olisi kansainvälisesti tunnettu filosofinen käsite erityisesti eksistentialistisessa suuntauksessa, Sillä ymmärrettäisiin ihmisen kykyä voittaa sosiaaliset odotukset ja moraaliset paineet yksilöllisen *egon* emergoituessa yhteisöllisten sääntöjen ja paljaan jäsentymättömän tahdon kaaoksesta. *Kyllä mä kehtaan* olisi kautta maailman tunnettu filosofinen maksiimi samaan tapaan kuin *je pense, donc je suis.*

Tai sitten vuonna 1819 olisi Kuopiossa ilmestynyt Artturi Suopahaaran *Mualima ossoomisena ja viihtimisenä,* länsimaisen filosofian savoksi kirjoitettu perusteos. Eihän vuonna 1819 vielä nimittäin oltu ratkaistu kysymystä, tulisiko suomen kirjakielen rakentua länsi- vai itämurteiden pohjalle. Yhtä kaikki, tästä teoksesta *viitsimisen* käsite olisi saatu koko länsimaiseen ajatteluun. Ymmärtäisimme selkeästi mahdollisuuden kyetä johonkin ilman yksilöllistä tahtoa, ja toisaalta yksilöllisen tahdon mahdollisuuden ilman sitä toimeenpanevaa kykyä. Jälkimmäisen Suopahaara olisi kiteyttänyt kansainvälisesti tunnettuun filosofiseen formulaan *mutta ko em mie ossoo.*

Toinen keino kuvitella suomalaista filosofiaa on pohtia verbien johdostyyppien käyttämistä tapahtumiin liittyvien asenteiden hienovaraisen kuvaukseen. Johdostyyppeihin erikoistuisi esimerkiksi suomalainen kirjoituksen filosofi Jakke Teräpää, hieman samankaltainen hahmo kuin kansainvälisesti tunnettu Jacques Derrida. Hänelle on aluksi olemassa esimerkiksi luonnon *kirjoa,* jota ihminen *kirjailee kirjaimiksi* ja *kirjoiksi.* Kirjallisuus näyttäytyisi hänelle *kirjavana:* luonnossa esiintyvien värien ja muotojen moninaisuuden hahmon työstämisenä kielelliseen muotoon.

Suomalainen syväekologinen filosofi taas ottaisi ilman muuta asiakseen *luonnon* käsitteen perkaamisen, merkitseehän se sekä orgaanista eliömaailmaa että ihmisluontoa tai -luonnetta. Puhuttaisiin suomenkielisestä luonnonfilosofian tai miksikäs ei myös luonnonteologian traditiosta, jossa käsiteltäisiin *luomista, luontoa* ja *luonnetta* samakantaisina maailmaantulemisen tiloina. *Luo*-sana, joka ilmaisee latiivisen, johonkin siirtyvän tai asettuvan tilan, olisi ensiksi luonut lunta tai lankoja, mutta pian koko *luomakunnan* ja *luonnon* sekä ihmisen *luonteen,* joka voitaisiin määritellä esimerkiksi primaariksi suhtautumiseksi luontoon ja *Luojaan.* Kyseessä olisi syväluotaava dynaaminen filosofian traditio, jota opiskeltaisiin kaikissa maissa erityisesti nyt ekologisen kriisin aikana.

Panta rhei kerrotaan Herakleitoksen sanoneen – kaikki virtaa. Mutta jos Herakleitos olisi ollut suomalainen, olisiko hän sanonut pikemminkin, että kaikki virtailee, virroittuu ja virtautuu. Miten maailman filosofia olisikaan silloin kehittynyt? Voimme pohtia myös suomalaista ontologiaa, joka alkaa eksistentiaalilauseesta. Suomeksihan on mahdollista sanoa, että pöydällä on *keksi,* mutta samoin että pöydällä on *keksiä.* Edellinen ilmaus viittaa kontekstissaan rajattuun, ehkä myös aiemmin puheena olleeseen tai määräiseen pikkuleipään, kun taas jälkimmäinen viittaa rajattomaan, monessa mielessä abstraktiin keksiyden ideaan, joka voi realisoitua yhdessä tai monessa keksissä, keksipaketissa tai vaikka vain jo syötyjen keksien murusissa. Platon olisi epäilemättä tarvinnut nominatiivi- ja partitiivimuotoisen subjektin eroa tosiolevien asioiden luolavertausta hahmotellessaan, mutta eihän Platon osannut suomea.

Sitten on suomalainen epistemologia, eli tietämisen ja tuntemisen filosofia. Suomeksihan voi jostakusta puheena olevasta ihmisestä sanoa, että *tiedän hänet* tai että *tunnen hänet.* Englanniksi moista eroa lienee melko hankala tehdä, mutta suomen sanoilla on merkitysero: tietäminen on abstraktia, tunteminen taas henkilökohtaista tietoa. Vastaavasti on mahdollista tietää Helsingin kaupunki tai tuntea Helsingin kaupunki, ja ero on oleellinen. Tietää on johdos sanasta *tie,* ja se sisältää prosessuaalisen tiedonhankinnan mahdollisuuden, *tunteminen* taas on yhteydessä *tunteisiin* ja viittaa tietämisen emotionaaliseen pohjaan.

Entäpä sitten suomalainen moraalioppi ja etiikka? Se täytynee rakentaa paitsi jo lyhyesti mainittujen hienovaraisten modaalisten ilmausten kuten *kehtaamisen* ja *tohtimisen* myös niin sanottujen impersonaalisten modaalilauseiden ympärille. Kielessämmehän on sellaisia ilmauksia kuin *avattava ovi* ja *ovi on avattava.* Näissä on mahdollisuuden ja välttämättömyyden ilmauksia, jotka voidaan tulkita niin tarjoukseksi kuin velvollisuudeksi. Uskon, että tulevaisuuden suomalaiset filosofit saavat niistä irti varsin paljon.

Lopuksi on mainittava vielä, että jokainen filosofia on paitsi olemassaolon, sitä koskevan tiedon, mahdollisuuksien ja velvollisuuksien, myös kielen sanaston arviointia. Filosofit ovat sangen tottuneita vastaamaan sellaisiin kysymyksiin kuin *onko tonttuja olemassa,* ja he

osaavat arvioida esimerkiksi nyt tontun luonnetta nimenomaan kielellisenä oliona, jonka olemassaolon paikka on pikemminkin saduissa, unissa ja myyteissä kuin kaikille yhteisessä materiaalisessa todellisuudessa.

Suomen kielessä, kuten missä hyvänsä kielessä, on kosolti omia tonttuja, olioita, jotka joko ovat olemassa lähinnä vain suomen kielessä tai eroavat suomenkielisessä olomuodossaan huomattavasti muista läheisistä olioista, joita toisissa kielissä voi tavata, siis sellaisia kuin *metsä* tai *joulupukki.* Nostan näistä tonttu- ja pukkisanoista esiin vain yhden, sillä se on mielestäni filosofisesti varsin lupaava sana, nimittäin *sivistys.*

Sana sivistyshän yhdistyy varsin monin tavoin oman kielen käyttöön, ja miksei myös vieraiden kielten. Mutta mikä ehkä mielenkiintoisinta on, että vastaavaa sanaa ei vaikuta oikein löytyvän muista kielistä. Google translate tarjoaa sanan englanninkielisiksi käännöksiksi esimerkiksi *education* tai *culture,* mutta nämä ovat tietenkin aivan eri asioita.

Sivistystä on uskoakseni vain Suomessa. Kyseessä on yhdistelmä tietoa, moraalia ja estetiikkaa, mikä ilmenee sanan etymologisessa sanakirjassa tarjotussa alkuperässä, jonka mukaan sana on samaa kantaa kuin *sievä* ja *siveä.* Valitettavasti tosin olen havainnut, että tämä etymologia on todennäköisimmin virheellinen, ja että sana lienee samaa alkuperää kuin *siivota.* Sivistys on siis alkuaan *siivistystä,* siistiä käytöstä, johon kuuluu sekä tieto että toisten kunnioittaminen. Ja suomenkielinen filosofia, jahka sellainen syntyy, on sivistysfilosofiaa.

—----------

Unelma suomenkielisestä filosofiasta on sekä utopia että myös kutsu vallankumoukseen. Paljon puhutaan siitä, miten “globaalit viheliäiset ongelmat” - ilmastonmuutos, väestökriisit ja biodiversiteetin kato - on “ratkaistava”. Mutta osa “ratkaisua” täytyy olla huomion kiinnittäminen kieleen, jolla ongelmia määritellään ja muodostetaan. Silloin katse ja myös mahdollinen toiminta muuttuvat vääjäämättä monikieliseksi ja globaalista lokaaliksi. Samalla “globaalin ratkaisemisen” tarve katoaa tai ainakin lientyy. Silloin syntyy paikallisia ongelmia, ja ongelmien työstämisen tapoja. Syntyy moninainen, joka paikassa eri tavoin merkityksellinen maailma. Se on samalla myös hidas, vaikeasti ymmärrettävä, ristiriitainen maailma. Ehkä se on myös ekologisesti kestävä maailma.

Kulutamme liikaa, liikumme liikaa ja liian kauas. Teemme liikaa haitallista työtä. Vuosikymmenet ovat kaikki puolueet kuuluttaneet että pannaan “Suomi nousuun”. Oikeasti Suomi ja koko maailma pitäisi panna laskuun ja alamäkeen – pienenemään. Maailma koostuu paikallisuuksista, pienistä asioista ja kielistä. Mutta sinne on ensin päästävä. Elämme aikaa, jolloin pisin matka on lähelle, esimerkiksi suomalaiselle suomen kieleen. Mutta kun sinne on päässyt, alkaa tajuta todellisen globalisaation, monikielisen ajattelun valtavan mahdollisuuden, jota ihmiskunta on muutamaan suureen kieleen pohjautuvassa filosofisen ajattelun traditiossa vasta hipaissut.